

рускай дзяржавы, адыгрывалі надзвычайную важную ролю ў грамадска-палітычным і культурным жыцці Русі. Да таго ж, далёка не ўсе пытанні складаных адносін паміж старажытнарускімі княствамі, у тым ліку паміж Кіевам, Полацкам, Мінскам, Гародняй (Гродна), Туравам, Пінскам, можна трактаваць адназначна. Нельга забываць і таго, што «Слово» магло распаўсюджацца і чытацца на беларускіх землях пасля распаду Старажытнай Русі і зрабіць значны ўплыў на шляхі фарміравання старабеларускіх літаратурных жанраў. А што казаць ужо пра тое, што славыты Усяслаў Полацкі, пра якога так загадкава паведамляе аўтар «Слова» і які быў вядомы далёка за межамі Русі, знаходзіцца ў ліку найбольш каларытных паэтычных вобразаў на старонках помніка! Тут ёсць над чым задумацца сучасным даследчыкам нашай культурнай і грамадскай спадчыны.

Слоўнік аздоблены 615 партрэтамі даследчыкаў, перакладчыкаў і мастакоў, рэпрадукцыямі тытульных лістоў розных выданняў «Слова», ілюстрацый да іх, карцін, створаных на матывах гэтага помніка, здымкамі аб'ектаў матэрыяльнай культуры Старажытнай Русі. Выданне выканана на высока якаснай паперы і выдатна аформлена. За мастацкае афармленне кніга ў 1989 годзе атрымала дыплом Ф. Скарыны, а ў 1990 — дыплом Дзяржкамтэта па справах друку Літоўскай ССР.

Пры падрыхтоўцы кароткага энцыклапедычнага слоўніка пра «Слово о полку Игореве» М. Г. Булахавым выканана велізарная пошукавая і даследчая работа: вывучаны ўсе шматлікія папярэднія навуковыя працы, у тым ліку маладаступныя, прааналізаваны многія пераклады гэтага помніка на розныя мовы, складзена вычарпальная бібліяграфія па ўсіх пытаннях, звязаных са «Словом». Кароткі энцыклапедычны слоўнік М. Г. Булахавы вызначаецца высокімі навуковымі вартасцямі і, безумоўна, стане надзейнай і трывалай асновай для стварэння поўнай энцыклапедыі «Слова о полку Игореве», пра неабходнасць падрыхтоўкі якой выказваюцца многія вучоныя.

І. К. Германовіч

В. В. Левицкий, И. А. Стернин. Экспериментальные методы в семасиологии. Воронеж: Изд. Воронеж. ун-та, 1989. 193 с.

Шматлікія даследаванні семантыкі мовы, якія і на сёння працягваюць заставацца актуальнымі ў сучаснай лінгвістыцы, паграбуюць на тых ці іншых этапах свайго развіцця, з аднаго боку, адпаведнага асэнсавання і абагульнення зробленага, з другога, распрацоўкі шляхоў гэтага развіцця і новых метадаў аналізу моўнага матэрыялу. Рэцэнзіруемая манаграфія, не гледзячы на тое, што ў ёй ёсць пэўныя абагульненні і агляд дасягненняў у галіне метадаў семасіялогіі, адносіцца да таго на-

прамку, дзе прапаноўваецца шмат новага ў вивучэнні семантыкі. Асноватворнымі ідэямі, што праходзяць праз усю кнігу, з'яўляюцца, па-першае, падыход да плану зместу мовы як да псіхічнай сутнасці, па-другое, апісанне семантыкі з дапамогай статыстычных метадаў. У гэтым аўтары кнігі салідарны з тымі даследаваннямі семантыкі, якія праводзіліся на Беларусі, у прыватнасці ў БДУ і МДПЗМ, аб чым сведчыць і выкарыстоўванне адпаведных прац беларускіх мовазнаўцаў (А. Я. Супруна, Г. П. Кліменка, В. А. Плотнокава).

Хаця аўтары разумеюць пад семасіялогіяй навуку аб плане зместу ўсёй мовы, праца прысвечана цалкам апісанню лексічнай семантыкі, што можа расчараваць чытача, які чакаў больш шырокага аналізу тэмы, вынікаючай з назвы кнігі. Аўтары бяруць пад увагу першай праблему лексічнай сінаніміі, якая разглядаецца ў сінтагматычным і парадыгматычным планах з дапамогай псіхалінгвістычных і статыстычных метадаў. Заўважым аднак, што не ўсе тэарэтычныя пасылкі аўтараў стаюцца з эмпірычнымі вынікамі даследавання сінаніміі. Так, у вызначанні сінанімаў (с. 15) занатавана палажэнне аб тым, што сінанімы «здольны да ўзаемазамены ў тэксце без істотных змен сэнсу гэтага тэксту», а праз некалькі старонак (с. 28, 30) ужо сцвярджаецца пра тыпы сінанімаў, якія не дапускаюць замен. Некарэктным уяўляецца таксама супрацьпаставленне якасных і колькасных характарыстык сінанімаў на с. 22, дзе гаворыцца, што колькасныя паказчыкі пры размеркаванні сінанімаў па значэнню з'яўляюцца больш эфектыўнымі, чым інтуіцыя даследчыка. Але прыведзеныя тут жа лічбы самі выражаюць менавіта якасную існасць — калектыўную інтуіцыю носьбітаў мовы. Істотна абмежаванай уяўляецца метадыка вылучэння лексіка-семантычных груп на падмурку розных слоўніковых матэрыялаў, таму што яна здатна толькі для даследавання тых адносна нешматлікіх моў, для якіх створана мноства тлумачальных і сінанімічных слоўнікаў. Напрыклад, у дачыненні да беларускай мовы распрацаваную аўтарамі метадыку прымяніць нельга.

Навуковую каштоўнасць маюць метады і вынікі вивучэння сэнсавай структуры слова, для чаго выкарыстоўваюцца эксперыменты з падвыпрабавальнымі рознай прафесіяй, рознага полу. Апрацаваныя з дапамогай матэматычнай статыстыкі колькасныя паказчыкі дазволілі аўтарам зрабіць нетрывіяльныя вывады аб тым, што паміж палісеміяй і аманіміяй існуюць прамежкавыя тыпы неадназначнасці, якія дакладна вымяраюцца колькаснымі параметрамі, а семантычная структура слова прадстаўляе сабой іерархічна арганізаваную сутнасць, месца семантычных кампанентаў у якой залежыць ад біялагічнага і сацыяльнага статусу інфармантаў, г. зн. структура слова не мае пэўнай, раз і назаўсёды замацава-

най будовы. Структура лексічнага значэння разглядаецца таксама шляхам вылучэння з дапамогай размаітых метадаў (праз тэсты, аналіз словаўжыванняў, перафразіраванне, улік кантэксту, кластэрны аналіз, асацыятыўныя эксперыменты і інш.) тых сем або кампанентаў, якія характарызуюцца з пункту гледжання іх яркасці, месца ў сістэме лексічнага значэння, вагі, аб'ёму, аэначнасці, нацыянальнай своеасаблі-васці і інш. Незразумела толькі, чаму раздзелы «Сэнсавая структура слова» і «Структура лексічнага значэння» (мяркуючы па назве, яны звязаны паміж сабой, ці больш таго, супадаюць) не аб'яднаны ў адну тэму, у межах якой яны б выглядалі больш мэтазгодна, хаця і напісаны рознымі аўтарамі.

Семы выкарыстоўваюцца ў кнізе і пры тыпалагічным вывучэнні семантыкі некалькіх дзесяткаў слоў, што адносяцца да 60 моў так званай настратычнай сям'і. Але ў адрозненні ад сем, вылучаемых у структуры слова шляхам псіхалінгвістычных эксперыментаў, тут яны выдзелены праз апрадоўку лексікаграфічных крыніц. Паўтара дзесятка сем ужываецца для апісання больш 50 слоў, што дазваляе між іншым сфармуляваць, па сцвярдзенню аўтараў, каля 70 прыватных семантычных законаў нахштат наблізца словам са значэннем 'пакута' ва ўсіх даследаваных мовах новага значэння 'праца, дзейнасць'. Праўда, амаль усе згаданыя законы засталіся па-за межамі кнігі, дзе прыводзіцца толькі метадыка магчымага вывядзення такіх законаў, што, відавочна, і складае галоўную мэту даследавання.

Пры эксперыментальным апісанні адносін паміж азначаемым і азначаючым моўнага знаку ўзяты ва ўвагу толькі адзін аспект сувязі, які вядомы пад назвай гукасімівалізму. Але праведзены аналіз гэтага аспекту на матэрыяле некалькіх дзесяткаў моў з выкарыстаннем лексікаграфічных і псіхалінгвістычных дадзеных, якія апрацаваны шматстайнымі статыстычнымі метадамі, і атрыманая вынікі аб тым, што план зместу і план выражэння звязаны паміж сабой матываванымі адносінамі, можна лічыць важным здабыткам даследавання.

Можна сцвярджаць, што зазначаная праца служыць істотным укладам у метадыку вывучэння плана зместу мовы і здольна быць карыснай для ўсіх, хто цікавіцца пытаннямі семасіялогіі і дакладнымі метадамі яе аналізу.

В. А. Плотнікаў

Н. А. Гончарова. Латинский язык: Практическое пособие по лексике и грамматике: Учебное пособие. Минск: Вышэйшая школа, 1989. 199 с.

Для учебного пособия Н. А. Гончаровой характерна принципиальная новизна изложения теоретического материала: системный способ организации

и подачи грамматического материала на основе структурно-логических схем и таблиц. Такой способ презентации учебного материала особенно удобен и продуктивен на заочном и вечернем отделениях, где за минимальное количество учебного времени (на заочном отделении исторического факультета изучению латинского языка отведено 30 часов) можно вполне успешно объяснить, как следует изучать латинский язык самостоятельно. Конспективно-краткое изложение грамматического материала позволяет использовать учебное пособие Н. А. Гончаровой и на факультетах, где изучению латинского языка отведено несколько большее количество часов. В этом случае оно может быть использовано двояко: либо в начале курса — для быстрого овладения элементарным курсом латинского языка с последующим уже в процессе комментированного чтения латинских авторов более глубоким ознакомлением с латинской грамматикой, либо как содержащее необходимый минимум грамматического материала оно может быть использовано в конце курса для повторения и систематизации знаний.

Самой высокой оценки заслуживает практическая часть рецензируемого учебного пособия. Упражнения составлены с учетом закрепления нового, повторения пройденного и с учетом трудностей формирования умений и навыков при работе с латинскими предложениями. При этом автором принимаются во внимание не только методические трудности процесса восприятия латинского языка, дисциплины, как правило, абсолютно новой для студента, но и психологические аспекты этого восприятия. Учебное пособие Н. А. Гончаровой способствует формированию у студента логики грамматического анализа, восприятию латинской грамматики как логической системы, а не механического нагромождения случайных фактов. Формированию такого системного восприятия способствуют умело составленные таблицы, дающие, по меткому замечанию А. Ч. Козаржевского, «поперечный разрез» языковых явлений. Подбор латинских адаптированных текстов, оригинальных авторских текстов, комментарии к ним выполнены автором пособия очень продуманно и квалифицированно. Следует отметить, что оригинальные тексты могут быть использованы и при комментированном аудиторном чтении в курсах с достаточно большим количеством часов, отведенных на латинский язык (до 100 часов), и на факультативных занятиях как дополнительные источники по истории Древней Греции и Рима.

Отмечая несомненные достоинства учебного пособия Н. А. Гончаровой, следует отметить и его недостатки. К недостаткам общего характера следует отнести некоторую «скомканность» изложения отдельных грамматических тем, особенно это касается уроков 7 и 12. Так, достаточно сложные для понимания и перевода темы «Герундий» и «Герундив» даны скоро-